

5-10-2019

PSYCHOLOGICAL MANIPULATION: IT'S CONTENT AND FORMS, CAUSES AND CONSEQUENCES.

Элёр Ибрагимов

Under the President of the Republic of Uzbekistan Karshi Regional Branch of the Academy of Public Administration chief specialist, freelance researcher

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

Ибрагимов, Элёр (2019) "PSYCHOLOGICAL MANIPULATION: IT'S CONTENT AND FORMS, CAUSES AND CONSEQUENCES.," *Scientific Bulletin of Namangan State University*. Vol. 1 : Iss. 5 , Article 84. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss5/84>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific Bulletin of Namangan State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

PSYCHOLOGICAL MANIPULATION: IT'S CONTENT AND FORMS, CAUSES AND CONSEQUENCES.

Cover Page Footnote

???????

Erratum

???????

РУҲИЙ МАНИПУЛЯЦИЯ: УНИНГ МАЗМУНИ ВА ШАКЛЛАРИ, САБАБЛАРИ ВА ОҚИБАТЛАРИ

Элёр Ибрагимов,

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқаруви академияси Қарши ҳудудий филиали
бош мутахассиси, эркин изланувчи

***Аннотация.** Мақолада манипуляция тушунчасининг мазмун ва шакллари, усул ва услублари, сабаб ва оқибатлари, унинг амалга оширилиши механизми ҳамда ёшларга салбий таъсири ижтимоий фалсафа нуқтаи назаридан таҳлил қилинади.*

***Калит сўзлар:** манипуляция, руҳий манипуляция, руҳий манипуляция мазмуни, руҳий манипуляция шакллари, руҳий манипуляция услублари, руҳий манипуляция усуллари, руҳий манипуляция сабаблари, руҳий манипуляция оқибатлари.*

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ МАНИПУЛЯЦИЯ: ЕЕ СОДЕРЖАНИЕ И ФОРМЫ, ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

***Аннотация.** В статье с позиции социальной философии анализируются содержание и формы, методы и приёмы, причины и последствия, механизмы осуществления психологической манипуляции, его влияние на сознание молодежи.*

***Ключевые слова:** манипуляция, психологическая манипуляция, содержание психологической манипуляции, формы психологической манипуляции, методы психологической манипуляции, приемы психологической манипуляции, причины психологической манипуляции, последствия психологической манипуляции.*

PSYCHOLOGICAL MANIPULATION: IT'S CONTENT AND FORMS, CAUSES AND CONSEQUENCES.

***Abstract.** The article from the position of social philosophy analyzes the content and forms, methods and techniques, causes and consequences, mechanisms for the implementation of psychological manipulation, it's influence on the consciousness of young people.*

***Key words:** manipulation, psychological manipulation, content of psychological manipulation, forms of psychological manipulation, methods of psychological manipulation, methods of psychological manipulation, causes of psychological manipulation, consequences of psychological manipulation.*

“Ахборот асри” дея ном олган 21 аср арафасига келиб геосиёсий майдондаги муносабатлар мутлақо ўзгача характер касб этди. Хусусан, геосиёсий кучлар ўртасидаги рақобат авж палласига кирди. Бу рақобат геосиёсий кучларнинг мақсад-муддаоларини, эҳтиёж ва манфаатларини тарғиб ва ташвиқ қилишни, кишилар онги ва фаолиятини уларга мутаносиб равишда ўзгартиришни тақозо қилмоқда.

Ижтимоий фалсафада ушбу жараёнлар “рухий манипуляция” тушунчаси ёрдамида констатация қилинмоқда.

Ҳозирги фан ва технологиялар равнақи даврида бошқа кишиларнинг онги ва қалбига яширин, ғараз мақсад билан таъсир кўрсатишни ифодалашда “манипуляция” (manus – қўл), сўзи, яъни объект устидан бирор мақсадда иш олиб бориш маъносида ишлатилмоқда. Бунда чаққонлик, маҳорат талаб қилиниши кўзда тутилади. Шу сабабли “манипуляция”ни кўчма маънода “одамлар билан объект сифатида муносабатга киришиш” деб ҳам тушуниш мумкин. 1969 йил Нью Йоркда чоп қилинган “Замонавий социология луғати”да бу ҳақда “бошқаларга билдирмасдан, асл мақсадни яширин тутган ҳолда бошқалар устидан ҳукмронлик қилиб, ўзи истаган хулқ-атворни шакллантириш” [1] дейилади.

Рухий манипуляция - бу ижтимоий психологик таъсир ёки ижтимоий-психологик ҳодиса бўлиб [2,304], бошқа одамларнинг ҳис-туйғуларини ёки ҳатти харакатларини яширин, фириб ва зўравон тактикалар ёрдамида бошқариш тушунилади [3,288].

Биз учун муҳим жиҳати шундаки, ушбу вазиятда шахс ва унинг маънавий қиёфасига таъсир кўрсатиш жараёни манипуляция тушунчасида акс этади. Чунки, масалан, биринчидан, “даъватчи” шахсга нисбатан зўрлик, куч ишлатмайди, балки маънавий, психологик таъсир кўрсатади; иккинчидан, бу таъсирда асл мақсад яширин қолади. Учинчидан, рухий манипуляция зимдан таъсир кўрсатувчидан маҳорат ва билимни талаб қилади. Яъни манипуляция одамни у ёки бу ишни қилишга эмас (тарғибот ва ташвиқотдан фарқли ўлароқ), балки шу ишни қилишга хоҳиш, истак уйғотишга хизмат қилади.

Рухий манипуляция қандай кечади? Аввало ғоявий манипулятор (даъватчи)нинг мақсади - унга ўз тасаввурларини ўзгартиришга олиб келувчи белги, билимлар бера бошлайди. Натижада объект (шахс)нинг дунё, дин, ҳаёт, яшашдан мақсад каби тасаввурлари, қадриятлари тизимида даъватчи-манипулятор кутаётган тартиб пайдо бўлади ва етакчилик қила бошлайди. Бу эса шахснинг хулқ-атворида таъсир кўрсатади, шахс ўз характеридаги ўзгаришларни сезмайди ва “мен тўғри йўл тутаяпман, чунки ...”, деган асосга эга бўлиб қолади [4].

Манипуляция техникасидан фойдаланаётган кишилар ва кучлар албатта шахснинг қайси типга мансублигига эътибор беришади. Мутахассисларнинг фикрига кўра, манипуляцияга берилувчан шахснинг беш типидан мавжуд.

1. Қулай ҳаётни хуш кўрадиган, фақат ўз манфаатларини қондириш йўлида фикр юритиб ўрганган кишилар. Бу тоифадаги кишилар ўз манфаатларини ҳамма нарсдан устун қўядилар. Одатда уларнинг руҳиятини манипуляция қилиш учун манфаатларига урғу берилади, хусусан у ёки бу фаолиятни уларнинг манфаатларига мослиги исботлаб берилади.

2. Мунтазам стресс вазиятида юрадиган кишилар. Бу тоифа кишилар одатда ижодий фаолият билан шуғулланадиган, орзуларга берилувчан, тез асабийлашадиган бўладилар. Уларнинг руҳиятини манипуляция қилиш учун аксар ҳис-туйғуларига таъсир кўрсатилади.

3. Мантиқий фикрлашга одатланган кишилар. Бу тоифадаги кишилар факт ва аргументларга ишониб ўрганган бўладилар. Уларнинг руҳияти адолат, виждон, ахлоқ ҳақидаги тасаввурларига таъсир кўрсатиш орқали манипуляция қилинади.

4. Энг примитив ҳайвоний инстинктларни, табиий эҳтиёжларини қондиришдан (овқатланиш, ухлаш, жинсий алоқа қилиш ва ҳоказо) нарига ўтмайдиган кишилар. Бундайлар руҳияти оддий эҳтиёжини қондириш учун имконият яратиш орқали манипуляция қилинади.

5. Руҳий патологияга эга кишилар. Бу туркум кишилар турли руҳий касалликлардан азият чекадилар, соғлом фикр юрита олмайдилар. Уларни қўрқитиш ва азоб бериш орқали руҳий манипуляция қилинади.

Бугунги кунда руҳий манипуляциянинг юзга яқин услублари қўланилмоқда. Уларнинг барчасини бир маъқола миқёсида таҳлил қилиб беришнинг имкони бўлмаганлиги сабабли энг кўп ишлатиладиган айримларини тилга олиш билан чекланамиз.

Массачусетс Технологиялар институти профессори Саймон Жонсон бугунги кунда манипуляциянинг қуйидаги туркумларини изоҳлайди [5,190]:

- **ёлғон** - одатда нозик йўллар билан ёлғон сўзлашда кимдир ёлғон гапираётганини аниқлаш жуда қийин, кўпинча ҳақиқат жуда кеч англаб етилиши мумкин. Алданиб қолиш эҳтимолини камайтиришнинг ягона йўли - баъзи бир шахслар (айниқса психопатлар) ёлғон ва фирибгарлик санъатининг усталари эканликларини ёдда тутиш лозим;

- **сукут орқали алдов** - жуда кўп ҳақиқатни сақлаган ҳолда ёлғон гапиришнинг жуда нозик шакли;

- **инкор қилиш** - манипулятор нотўғри иш қилганлигини тан олишни рад этади;

- **рационализация** (руҳий ҳимоя усули) – манипулятор ўзининг нотўғри ҳатти-ҳаракатини оқлайди ва ҳимоя қилади;

- **минимизация** - рационализация каби инкор қилишнинг ўзига хос турларидан биридир. Манипулятор ўз ҳатти-ҳаракатини бировлар ўйлаган-чалик зарарли ёки бемаврид эмас деб уқтиради, айтайлик, бировлар учун гўё ҳақорат ёхуд истеҳзодек кўринган амал аслида ҳазил эди, деб таъкидлайди;

- **сайловга эътибор бермаслик ёки танланган эътибор** - манипулятор ўз режаларини ранжитадиган ҳар қандай нарсага эътибор беришдан воз кечиб, “мен буни эшитишни хоҳламайман” қабилида иш тутлади;

- **чалғитиш** - манипулятор берилган саволга бевосита жавоб бермайди ва унинг ўрнига суҳбатни бошқа мавзуга буриб юборади;

- **баҳона излаш** – манипулятор саволга жавоб беришдан қочиб, унинг ўрнига мавзуга мутлақо даҳли йўқ, бемаъни гапларни гапира бошлайди;

- **яширин зўравонлик** - манипулятор жабрланувчига нисбатан нозик, билвосита ёки назарда тутилган таҳдидлардан фойдаланиб, ўзини ҳимоя қилувчи ролини бажаради;

- **сохта айб** – махсус кўрқитиш тактикаси. Манипулятор ўз қурбонига етарлича айбдорлик хиссини уйғотади. Бу, одатда, жабрланувчида салбий ҳис-туйғуларни бошдан кечириши, ишончсизлик, ташвиш ёки таслим бўлиш ҳолатини юзага келтиради;

- **уялтириш** - манипулятор жабрланувчининг кўркувини ва ўзидан шубҳаларни кучайтириш учун саросимадан ва тажовузкор хужумлардан фойдаланади. Бу тактика жуда нозик бўлиши мумкин, масалан, қўпол юз ифодалари ёки қарашлари, ёқимсиз оҳанг овози, риторик шарҳлар, нозик қарсақлар билан амалга оширилади;

- **жабрланувчини маҳкум этиш** - ҳар қандай бошқа тактика билан таққослаганда, бу жабрланувчини “ҳимоячилар жамоаси”га жалб қилишнинг энг қудратли усули бўлиб, бунда манипуляторнинг тажовузкор мақсади химояланган бўлади;

- **жабрланувчи ролини ўйнаш (“Мен бахтсизман”)** - манипулятор ўзини хайрихоҳ қилиб кўрсатиш, хуш ёқиш ёки раҳм-шафқатга эришиш учун ўзи хоҳлаган вазият ёки хатти-ҳаракатлар қурбони деб билади ва шунинг учун хоҳлаган мақсадга эришади [6, 256].

- **хизматчи ролини ўйнаш** – манипулятор ўзини кимгадир итоат этган ҳолда хизмат қилаётганини ёки бошқа ҳокимият идоралари учун "муайян бир шаклда ҳаракат қилаётган"ини уқтириб боради;

- **ром этиш** - манипулятор жозибадан, мақтовдан, хушомад қилишдан фойдаланган ҳолда жабрланувчининг ишончига эришиш учун очик қўллаб-қувватлайди;

- **айбдорлик ҳиссини уйғотиш** - манипулятор илғаб бўлмас усуллар ёрдамида ўз қурбонини барча балоларнинг айдорига айлантиради;

- **айбсизлик симуляцияси** - манипулятор томонидан қилинган ҳар қандай зарарнинг номаъқул эканлигини ёки у айбланаётган нарсасини қилмаганлигини англантишга ҳаракат қилади. Манипулятор ўзини хайратланган ёки ғазаблангандай тутиши мумкин. Ушбу тактика жабрланувчини ўзининг ҳукмини ва унинг эҳтиёткорлигини шубҳа остига қўйишга мажбур қилади;

- **чалғитиш симуляцияси** - манипулятор нимани гапираётганини билмаётганидек, ўз эътиборини жалб қиладиган муҳим саволни чалкаштириб юборгандек бўлиб, ўзини аҳмоқ қилиб кўрсатади;

- **агрессив ғазаб** - манипулятор жабрланувчини хайратга солиб, уларни бўйсунтиришга мажбур қилиш учун ғазабдан фойдаланади. Манипулятор ҳақиқатдан ҳам ғазабланмайди, фақат роль ўйнайди.

Бундан ташқари, руҳий манипуляциянинг ниҳоятда хавфли услублари ҳам борки, улар жиддий салбий оқибатларга сабаб бўлиши мумкин. Бизнинг давримизда руҳий манипуляция техникаси, услублари ниҳоятда такомиллашди. Бу услублар аксарият ҳолларда ёшларга нисбатан ишлатилмоқда, уларни ўз қурбонига айлантирмоқда. Бунинг учун эса манипуляция техникаси ва услубларининг асл

мохиятини, ўз қурбонларининг қайси жиҳатларига кўпроқ эътибор қаратишларини билиш лозим. Бу услублар ўз навбатида муайян сирга эгадир.

Биринчидан, манипуляция қилучилар жуда шафқатли, меҳрибон, содда ва ўзларини бошқа одамлар учун қурбон қилишга тайёр кишиларга эътибор қаратадилар. Бундай хусусиятли инсонларнинг бўлиши табиатан ижобий ҳолат, бироқ манипуляторлар учун бу ҳолат уларнинг заиф нуқталаридан бири ҳисобланади. Тажрибали манипулятор бу заиф хусусиятга осон таъсир ўтказади.

Иккинчидан, манипуляторлар одамларнинг ёлғизлигидан фойдаланишади ёки ёлғиз қолишдан қўрқадиган одамларга таҳдид солишади.

Учинчидан, одамларнинг салбий ҳиссиётлардан қўрқишларига эътибор беришади, бундай кишиларга таъсир ўтказиш жуда осон. Шунинг учун улар улар овозларини кўтаришлари, ҳатто алоҳида ва ақлли таъсир усулларидан ҳам фойдаланишлари мумкин.

Тўртинчидан, табиатан рад жавоби бера олмайдиган, аниқроғи кундалик амал қиладиган қоидаларида “йўқ” деган сўздан фойдаланмайдиган одамларга таъсир ўтказишади.

Манипуляция таъсирига учраган кишилар, хусусан ёшларда қандай ўзгариш кузатилади? Аввало, шахснинг руҳи синади, жамиятдан ажралиб қолади. Илм олишга бўлган иштиёқ йўқолади, агрессив характер хусусияти ортиб боради, оиладан узоқлаша бошлайди, бойлиги ва мол-мулкидан махрум бўлади, соғлигини йўқотади. Хулоса қилиб айтганда жамиятда шахс сифатидаги ижтимоий мавқеидан ажралади.

Шунинг учун ҳам бугунги кунда айрим кучлар томонидан олиб борилаётган манипуляция техникаси ва усуллари илмий нуқтаи назардан ўрганиш, унинг шахсга, жамиятга таъсирини аниқлаш, амалга ошириши мумкин бўлган салбий ҳолатларни олдини олиш бўйича аниқ илмий асослантирилган таклиф мулохазаларни ишлаб чиқиш долзарб масала ҳисобланмоқда.

References:

1. A Modern Dictionary of Sociology Hardcover – March 1, 1969
2. Dotsenko E. L. Psixologiya manipulyasii: fenomeni, mexanizmi i zashita. — 3-e izd. — M.: Rech, 2003. — 304 s.
3. Braiker H. B. Who's Pulling Your Strings? How to Break The Cycle of Manipulation. — McGraw-Hill Prof Med/Tech, 2004. — 256 s.
4. Kara-Murza, S.G. Kratkiy kurs manipulyasii soznaniem. (Seriya: Tropi prakticheskogo razuma.)-M.: Algoritm, 2002. — 288 s. s 15.
5. Saymon Dj. Kto v ovechey shkure? Kak raspoznat manipulyatora = In Sheep's Clothing Understanding And Dealing With Manipulative people. — M.: Alpina Publisher, 2014. — 190 s.
6. Odinsonova M. A. Mnogolikost «jertvi» ili nemnogo o Velikoy manipulyasii (Sistema raboti, diagnostika, treningi). — M.: Flinta, 2010. — 256 s.